

Wat is er goed aan een goede leraar?

Nico Verloop nam onlangs afscheid als hoogleraar-directeur van ICLON, het Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Nascholing van de Universiteit Leiden. Hij begeleidt nog een tiental promovendi, en dan is het klaar; de voltooiing van een carrière van ruim dertig jaar in het hart van de onderwijsontwikkelingen.

Een ‘spagaat’ noemt Verloop de combinatie van het aansturen van een instituut en het verrichten van wetenschappelijk werk: “Het is wel eens raar om bijvoorbeeld tot tien uur te knokken over financiering, en om vijf over tien een afspraak te hebben met een promovendus.”

Toeval

In de loop van zijn carrière heeft Verloop het onderwijs van alle kanten bekeken, beschouwd en beoefend. Kweekschool, onderwijzer, onderzoeker bij de K.U. Nijmegen en Cito. Van 1991 tot 2010 hoogleraar-directeur van ICLON, dat onder zijn leiding groeide van 25 naar de huidige 110 medewerkers: “Je rolt soms vanzelf en haast toevallig in een bepaalde richting. Ik herinner me een OCW-bijeenkomst eind jaren zeventig, ik meen over de integratie van de pedagogische academie en de opleiding tot kleuterleidster, dat ik tegenover Jan van den Akker van SLO zat. Hij had een bordje ‘leerplanontwikkeling’ voor zich staan, en ik ‘onderwijsresearch’. We realiseerden ons allebei dat dit net zo goed andersom had kunnen zijn, want twee jaar eerder waren we studiegenoten.”

Slimmer

Wat was in al die jaren en in al die verschillende hoedanigheden de leidende gedachte? “Ik ben altijd gefascineerd geweest door de spanningsverhouding tussen enerzijds de theoretische kennis die bestaat op terreinen als (vak)-didactiek en onderwijspsychologie en anderzijds de praktijkkennis die docenten in de loop van hun beroepsloopbaan op grond van hun ervaring opbouwen. In die praktijkkennis zitten uiteraard ook componenten van de kennis die tijdens de opleiding en latere professionalisering is opgedaan, maar dat is als het ware gecombineerd met de ervaringskennis. Die cumulatie van kennis, in de meest ruime betekenis, leidt er in feite toe dat goede docenten in de loop van hun carrière in de klas steeds slimmer te werk gaan. Een belangrijke vraag is dan hoe je meer greep zou kunnen krijgen op die praktijkkennis, hoe je kunt voorkomen dat die kennis verdwijnt op het moment dat de docent ermee stopt, en hoe je dat vervolgens zou kunnen combineren met de theorieën vanuit de (vak)didactiek en de onderwijspsychologie. Ik weet ook wel dat je dit niet zo maar in een boekje kunt zetten en dat dergelijke kennis

deels onbewust is, maar er moet toch meer over te zeggen zijn dan 'dat moet je maar in de praktijk leren'. Veel van mijn promovendi zijn bezig geweest met praktijkkennisonderzoek: wat gebeurt er nou precies als een docent bijvoorbeeld leesvaardigheidsonderwijs geeft of met onderwerpen uit de scheikunde bezig is? Wat maakt het verschil? De laatste jaren er is een hausse aan onderzoeken geweest die proberen die praktijkkennis in kaart te brengen, als deel van de onderwijskundige kennisbasis. Weerbarstig, maar ook fascinerend."

Professionaliteit

Wie is de baas van het onderwijs? "Uiteindelijk het parlement natuurlijk. Maar het onderwijs is een functionaliteit van de samenleving. We zouden dus eigenlijk met z'n allen de doelen en de inhoud moeten vaststellen, en afspreken wat wij bepalend vinden voor de kwaliteit. Maar dat werkt uiteraard niet zo, behalve op zeer generiek niveau, bij het vaststellen van eindtermen, maar iedereen weet dat je daar nog heel veel kanten mee op kunt. De belangrijkste factor in

die hele discussie is volgens mij dan ook de professionaliteit van de docenten. Naarmate die meer in huis hebben en hoger en beter zijn opgeleid, kun je met een gerust hart meer aan die docenten overlaten. In dat opzicht is het verheugend dat er de afgelopen vijf jaar veel meer aandacht is gekomen voor de professionaliteit van docenten. Ik geloof dat het een oprecht streven is van de politiek om het onderwijs terug te geven aan de docenten en hun weer een centrale rol te geven in het hele krachtenveld. Je ziet het ook in het actieplan Leraar 2020: veel meer geld voor professionalisering, beroepsregister voor docenten... het is voor een deel natuurlijk retoriek, maar er zit wel de gedachte achter dat de docent de professionalisering weer in eigen hand moet nemen. Dat vind ik een goede ontwikkeling, die het gevolg is van de ervaring dat allerlei innovaties in de soep liepen doordat die bedacht waren door iemand anders dan de leraren. Die knikten braaf, gingen naar de bijscholingscursus en bleven vervolgens doen wat ze altijd deden. Het bekende verhaal."

Rennen

Verloop heeft de afgelopen decennia een uitholling van het leraarsvak gezien: “Er is jarenlang op bezuinigd. Op de opleidingen, op de uitvoeringssituatie. Het was voornamelijk rennen met de tong op de schoen, en voor een deel is dat nog steeds zo. Kijk naar de illusie dat we vervolgens wel eens even konden uitzoeken wat effectief onderwijs is. Er zitten op zich best aardige dingen in die *evidence-based* benadering, maar je moet niet denken dat je alleen nog maar tegen de docent hoeft te zeggen: kijk, zo werkt het en zo moet je het dus doen. Dat is in strijd met de professionaliteit van de docent. Bovendien blijken de resultaten van het onderzoek op dat terrein behoorlijk tegen te vallen. De effectieve variabelen laten zich lastig identificeren en zijn meestal helemaal niet generiek. De professionaliteit zit veel te ingewikkeld in elkaar, er zijn te veel verschillen tussen leerlingen en lessituaties. Daarom zou je in de eerste plaats moeten investeren in de professionaliteit van de docent. Die moet perfect opgeleid zijn, ruim de gelegenheid hebben om te trainen, tijd hebben voor verdieping en in staat zijn om zijn eigen werk kritisch te onderzoeken, in plaats van zoals nu voornamelijk als een dolle van de ene klas naar de andere te moeten rennen.”

Trends

In zes, zeven jaar tijd is de trend in het onderwijs omgeslagen van het nieuwe leren naar opbrengstgericht werken. Hoe moeten onderzoekers daarmee omgaan? “Ontwikkelingen in het onderwijs hangen sterk samen met de tijdgeest. Het nieuwe leren kwam direct voort uit het postmodernisme en het daaraan gerelateerde constructivisme van de jaren tachtig en negentig, waarin niets vastlag, iedereen alles zelf moest bepalen en leerlingen hun eigen kennis maar moesten construeren, met als ultieme karikatuur de docent in een rol als goedkeurend knikkende coach. Daarna kwam in de maatschappij een tegenbeweging op gang, *back to the basics*, geen flauwekul, en ontstond in het onderwijs de behoefte om gedetailleerd af te spreken wat er geleerd moest worden. De rol van onderwijsresearch is niet om eens even uit te maken of het nieuwe leren ‘goed’ is of niet, maar er door het aanreiken van inzichten en concepten toe bij te dragen dat docenten in elke maatschappelijke constellatie verstandig kunnen opereren.” Onderwijskundige en vakdidactische theorieën zijn er niet in de eerste

plaats om voorschriften voor het handelen van docenten te produceren, maar om docenten te helpen ‘meer te zien’ in dezelfde lessituatie. Het is de docent die uiteindelijk de keuzes moet maken.

Dikke docenten

Frits van Oostrom zegt: we moeten toe naar dunnere boeken en dikkere docenten. Eens? “Absoluut. Methodes, studiewijzers en andere hulpmiddelen dienen te vaak om het gebrek aan professionaliteit van docenten te compenseren. Het gaat erom dat je mensen voor de klas hebt die zowel inhoudelijk zeer veel verstand hebben van hun vak, als een goede lerarenopleiding hebben gehad en zich verder

‘Naarmate docenten meer in huis hebben en hoger en beter opgeleid zijn, kun je met een gerust hart meer aan die docenten overlaten’

blijven professionaliseren. Dan kun je heel veel aan die beroepsgroep overlaten. Politici draaien graag aan parameters die ze in de hand hebben, daar wordt het allemaal op gestuurd. In de huidige universitaire studies bijvoorbeeld het aantal contacturen, de docent-studentratio, de slaagpercentages, en dergelijke. Die kunnen allemaal prima in orde zijn, terwijl het tegelijk inhoudelijk en didactisch een waardeloze opleiding is. Zo kan een docent alles keurig volgens het boekje doen, en toch een slechte leraar zijn.”

Academici

Hoe komen we aan voldoende academici voor de klas? Verloop: “Afgelopen jaar stroomden bij ICLON 160 studenten in en nog eens zestig voor de nieuwe minor-variant, die inhoudt dat een student tijdens zijn bachelor na een half jaar lerarenopleiding een tweedegraads bevoegdheid krijgt, waarbij het wel de bedoeling is dat die student in zijn master doorgaat voor eerstegraads. De scholen zijn overigens heel tevreden over die variant. De vakkennis van deze docenten is aanzienlijk hoger dan die van de reguliere tweedegraders. Ze hebben een vwo-achtergrond en twee en een half jaar vakinhoud op de universiteit gehad. Al met al gaat het in 2011 om 220 academici die uiteindelijk als

eerstegrader voor de klas willen staan, en dat is veel te weinig. Het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs is bedoeld om leerlingen in te wijden in en voor te bereiden op de wereld van de wetenschap, kritisch onderzoek op basis van deskundige nieuwsgierigheid. Het is niet goed om dat over te laten aan docenten die niet bekend zijn met die wereld. Dat heeft niets met elitair te maken, vwo-leerlingen hebben gewoon recht op ook academici voor de klas. In dat opzicht zou de crisis wel eens een gunstig effect kunnen hebben. In tijden van economische onzekerheid zoeken meer academici de existentiële beschutting van het onderwijs.”

Kwaliteitsimpuls

En de academische pabo? “Een goede ontwikkeling. Vwo-leerlingen voelen zich op de pabo vaak weinig uitgedaagd, stoppen er daarom mee of gaan pedagogiek doen. Dankzij de academische pabo blijven ze behouden voor het onderwijs en kunnen ze zorgen voor een flinke kwaliteitsimpuls. Heel goed, al is het natuurlijk niet de bedoeling dat ze vervolgens binnen de kortste keren op school weer doorschieten naar een managementfunctie. Zaak is dan dus wel dat ze op school naar hun opleiding, kwaliteit en inbreng betaald worden.”

Leerplanontwikkeling

Moet de leraar leerplankundige zijn? “Als je vindt dat de leraar de tijd moet krijgen om zich te professionaliseren, zijn eigen onderwijs te analyseren en zichzelf steeds te verbeteren, dan zullen er in het kader daarvan altijd projecten zijn waarmee die leraar aan het werk kan. Een van de voor de hand liggende thematieken is dan natuurlijk curriculumontwerp en herziening van curriculumonderdelen. Als je investeert in de professionalisering van de docent, moet die niet alleen gaan over de didactiek van het lesgeven in engere zin, maar ook verbreed worden naar het curriculaire aspect. Op die manier komt de docent in de positie waarin hij het leerplan kan aanpassen, veranderen en naar zijn hand zetten. De curriculaire expertise van de docent bepaalt in hoeverre hij gebruik kan maken van wat er beschikbaar is. Leerplanontwikkeling maakt deel uit van onze lerarenopleiding, maar niet erg uitvoerig. Vergeet niet dat we maar één jaar voor de hele opleiding hebben, waarvan de studenten de helft in de school doorbrengen.

De echte leerplankundige vaardigheden verwerft een docent toch vooral in zijn beroepsuitoefening, maar dan zal daarvoor, zoals gezegd, wel tijd vrijgemaakt moeten worden. De taak van SLO is daarbij om te zorgen voor leerplankaders inclusief voorbeeldmateriaal. Leerplankunde is een te specialistische en tijdrovende materie om aan het veld over te laten. Een chirurg hoeft ook niet zijn eigen mri-apparaat te bouwen. Op het gebied van de vakdomeinen verandert alles zo snel, dat het goed is om per vak alle leerplanexpertise bij elkaar te brengen en te zorgen dat dat kaders voor vakleerplannen oplevert.”

De moeite waard

Wat ziet de afgezwaaide hoogleraar-directeur als interessante onderzoeksthema's voor de komende jaren? “Er komt steeds meer aandacht voor de vakgerichte kant van praktijkkennis, in ons onderzoeksprogramma meestal aangeduid met de term *pedagogical content knowledge*, en dat is een goede zaak. En verder denk ik dat we in de toekomst in ons onderzoeksprogramma steeds meer contextaspecten zullen meenemen. We zijn sterk gericht op individueel gedrag en cognities van docenten, en daar moeten we vooral mee doorgaan, maar daarnaast moet je je realiseren dat het doen en laten van docenten ook in sterke mate bepaald wordt door de omgeving. Of docenten bijvoorbeeld bepaalde vernieuwingen overnemen wordt niet alleen bepaald door hun ‘objectieve’ waardering voor de ideeën daarachter, maar ook door hun inschatting van de moeite die het zal kosten om het in te voeren, het ‘afbreukrisico’ dat dat met zich meebrengt, de ingeschatte kwaliteitsverbetering van het betreffende deel van het onderwijs, de blijvende ondersteuning die zij vanuit de schoolleiding en het team verwachten, et cetera. Die mechanismen werken bij die docenten overigens maar voor een klein deel bewust. Samen met Walter Doyle van de Universiteit van Arizona, die regelmatig een paar maanden op het ICLON verblijft, zijn we bezig om te kijken of we dit soort variabelen kunnen incorporeren in het lopende praktijkkennis-onderzoek.”